अध्याय 5: सेवा हि परमो धर्मः

विषय-सूची

6 प्रश्नावली · 25 प्रश्न

प्रश्नावली 1	अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तराणि लिखन्तु ।	7 प्रश्न
प्रश्नावली 2	अधोलिखितानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु ।	5 प्रश्न
प्रश्नावली 3	उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां स्त्रीलिङ्गरूपाणि लिखन्तु ।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 4	उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां पुंलिङ्गरूपाणि लिखन्तु ।	1 प्रश्न
प्रश्नावली 5	उदाहरणानुसारं वाक्यानि परिवर्तयन्तु । (यथा- पिता कषायं पिबति । पिता कषायं पीतवान् ।)	10 प्रश्न
प्रश्नावली 6	'स्म' इति अव्ययपदम् उपयुज्य अनुच्छेदं पुनः लिखन्तु । (वर्तमानकालक्रियापदेन सह 'स्म' योजनेन भूतकालार्थः)	1 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — अधोलिखितानां प्रश्नानाम् एकपदेन पदद्वयेन वा उत्तराणि लिखन्तु ।

प्रश्न 1

(क) कः प्रसिद्धः चिकित्सकः आसीत्?

हल

पाठे नागार्जुनः प्रसिद्धः रसायनशास्त्रज्ञः चिकित्सकः आसीत्।

उत्तर: नागार्जुनः

प्रश्न 2

(ख) अन्यस्मिन् दिवसे कौ आगतौ ?

हल

नागार्जुनस्य परीक्षार्थं द्वौ युवकौ आगतौ।

उत्तर: द्वौ युवकौ

प्रश्न 3

(ग) कः खिन्नः आसीत्?

हल

रसायनं निर्मातुम् असमर्थः द्वितीयः युवकः खिन्नः आसीत्।

उत्तर: द्वितीयः युवकः

प्रश्न 4

(घ) रुग्णस्य परिस्थितिः कथम् आसीत्?

हल

राजमार्गे दृष्टस्य रुग्णस्य परिस्थितिः शोचनीया आसीत्।

उत्तर: शोचनीया

प्रश्न 5

(ङ) नागार्जुनः सहायकरूपेण कं चितवान्?

हल

सेवाभावनायुक्तं द्वितीयं युवकं नागार्जुनः सहायकरूपेण चितवान्।

उत्तर: द्वितीयम्

प्रश्न 6

(च) कां विना चिकित्सकः न भवति ?

हल

सेवाभावनां विना चिकित्सकः न भवति।

उत्तर: सेवाभावनाम्

प्रश्न 7

(छ) नागार्जुनः युवकौ केन मार्गेण गन्तुं सूचितवान्?

हल

नागार्जुनः युवकौ राजमार्गेण गन्तुं सूचितवान्।

उत्तर: राजमार्गेण

प्रश्नावली 2 — अधोलिखितानां प्रश्नानां पूर्णवाक्येन उत्तरं लिखन्तु ।

प्रश्न 1

(क) अहोरात्रं नागार्जुनः कुत्र कार्यं करोति स्म ?

हल

नागार्जुनः प्रयोगशालायां कार्यं करोति स्म।

उत्तर: अहोरात्रं नागार्जुनः प्रयोगशालायां कार्यं करोति स्म ।

प्रश्न 2

(ख) नागार्जुनः महाराजं किं निवेदितवान्?

हल

नागार्जुनः चिकित्साकार्याय एकं सहायकम् आवश्यकम् इति महाराजं निवेदितवान्।

उत्तर: नागार्जुनः महाराजं निवेदितवान्- "महाराज ! मम चिकित्साकार्याय एकः सहायकः आवश्यकः इति ।

प्रश्न 3

(ग) प्रथमः युवकः कथं कार्यं कृतवान्?

हल

प्रथमः युवकः सेवाभावनारहितः आसीत्; सः यन्त्रवत् (मशीनवत्) केवलं निर्दिष्टं कार्यम् अकरोत्, अतः नागार्जुनः तं न अवृणोत्।

उत्तर: प्रथमः युवकः यन्त्रवत् (यन्त्रमिव) कार्यम् अकरोत् — सेवाभावनां विना केवलं कर्तव्यबुद्ध्या औषधं निर्मितवान्।

प्रश्न 4

(घ) द्वितीयः युवकः राजमार्गे रोगिणं दृष्ट्वा किं कृतवान्?

हल

द्वितीयः युवकः रोगिणं स्वगृहं नीत्वा द्विदिनं तस्य सेवायां निरतः आसीत्।

उत्तर: द्वितीयः युवकः राजमार्गे रोगिणं दृष्ट्वा तं स्वगृहं नीतवान् । दिनद्वयस्य तस्य एव सेवायां निरतः आसीत्।

प्रश्न 5

(ङ) सेवायाः भावनां विना किं न भवेत् ?

हल

सेवाभावनां विना यथार्थः चिकित्सकः न भवेत्।

उत्तर: सेवायाः भावनां विना चिकित्सकः न भवेत्।

प्रश्नावली 3 — उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां स्त्रीलिङ्गरूपाणि लिखन्तु ।

प्रश्न 1

उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां स्त्रीलिङ्गरूपाणि लिखन्तु । (पाठ्यपुस्तके दत्तानि पदानि)

हल

(पुंलिङ्गम् — स्त्रीलिङ्ग-एकवचनम् — स्त्रीलिङ्ग-बहुवचनम्)
(क) पठितवान् — पठितवती — पठितवत्यः (उदाहरणम्)
(ख) गतवान् — गतवती — गतवत्यः
(ग) लिखितवान् — लिखितवती — लिखितवत्यः
(घ) खादितवान् — खादितवती — खादितवत्यः
(ङ) क्रीडितवान् — क्रीडितवती — क्रीडितवत्यः
(च) हसितवान् — हसितवती — हसितवत्यः
(छ) निवेदितवान् — निवेदितवती — निवेदितवत्यः
(ज) सूचितवान् — सूचितवती — सूचितवत्यः

उत्तर: गतवती – गतवत्यः; लिखितवती – लिखितवत्यः; खादितवती – खादितवत्यः; क्रीडितवती – क्रीडितवत्यः; हसितवती – हसितवत्यः; निवेदितवती – निवेदितवत्यः; सूचितवती – सूचितवत्यः

प्रश्नावली 4 — उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां पुंलिङ्गरूपाणि लिखन्तु ।

प्रश्न 1

उदाहरणानुसारम् अधोलिखितानां पदानां पुंलिङ्गरूपाणि लिखन्तु । (पाठ्यपुस्तके दत्तानि पदानि)

हल

(स्त्रीलिङ्गम् — पुंलिङ्ग-एकवचनम् — पुंलिङ्ग-बहुवचनम्)
(क) पठितवती — पठितवान् — पठितवन्तः (उदाहरणम्)
(ख) कृतवती — कृतवान् — कृतवन्तः
(ग) दृष्टवती — दृष्टवान् — दृष्टवन्तः
(घ) दत्तवती — दत्तवान् — दत्तवन्तः
(ङ) प्रक्षालितवती — प्रक्षालितवान् — प्रक्षालितवन्तः
(च) धावितवती — धावितवान् — धावितवन्तः

उत्तर: कृतवान् – कृतवन्तः; दृष्टवान् – दृष्टवन्तः; दत्तवान् – दत्तवन्तः; प्रक्षालितवान् – प्रक्षालितवन्तः; धावितवान् – धावितवन्तः

प्रश्नावली 5 — उदाहरणानुसारं वाक्यानि परिवर्तयन्तु । (यथा- पिता कषायं पिबति । पिता कषायं पीतवान् ।)

प्रश्न 1

(क) युवकः आपणं गच्छति ।

हल

वर्तमानक्रियापदं भूतकालिकं 'क्तवतु'-रूपेण परिवर्त्यते।

उत्तर: युवकः आपणं गतवान् ।

प्रश्न 2

(ख) सः रोटिकां खादति ।

हल

'खादति' इति भूतकाले 'खादितवान्' इति भवति।

उत्तर: सः रोटिकां खादितवान्।

प्रश्न 3

(ग) महिला वस्त्रं ददाति ।

हल

स्त्रीलिङ्गकर्तरि 'दत्तवती' इति रूपं भवति।

उत्तर: महिला वस्त्रं दत्तवती ।

प्रश्न 4

(घ) बालकः द्विचक्रिकातः पतति ।

हल

'पतति' इति भूतकाले 'पतितवान्' इति भवति।

उत्तर: बालकः द्विचक्रिकातः पतितवान् ।

प्रश्न 5

(ङ) पितामही चलचित्रं पश्यति ।

हल

स्त्रीलिङ्गकर्तरि 'दृष्टवती' इति रूपं भवति।

उत्तर: पितामही चलचित्रं दृष्टवती ।

प्रश्न 6

(च) अहं गृहपाठं लिखामि ।

हल

उत्तमपुरुषे लिङ्गभेदेन 'लिखितवान्'/'लिखितवती' इति रूपे।

उत्तर: अहं गृहपाठं लिखितवान्/लिखितवती ।

प्रश्न 7

(छ) त्वं कुत्र गच्छसि ?

हल

मध्यमपुरुषे लिङ्गभेदेन 'गतवान्'/'गतवती' इति रूपे।

उत्तर: त्वं कुत्र गतवान्/गतवती ?

प्रश्न 8

(ज) अश्वाः वने धावन्ति ।

हल

बहुवचने पुंलिङ्गे 'धावितवन्तः' इति रूपं भवति।

उत्तर: अश्वाः वने धावितवन्तः ।

प्रश्न 9

(झ) बालिकाः शीघ्रम् आगच्छन्ति ।

हल

बहुवचने स्त्रीलिङ्गे 'आगतवत्यः' इति रूपं भवति।

उत्तर: बालिकाः शीघ्रम् आगतवत्यः ।

प्रश्न 10

(ञ) वयं समुद्रतीरे पयोहिमं खादामः ।

हल

उत्तमपुरुषबहुवचने 'खादितवन्तः' इति रूपं भवति।

उत्तर: वयं समुद्रतीरे पयोहिमं खादितवन्तः ।

प्रश्नावली 6 — 'स्म' इति अव्ययपदम् उपयुज्य अनुच्छेदं पुनः लिखन्तु । (वर्तमानकालक्रियापदेन सह 'स्म' योजनेन भूतकालार्थः)

प्रश्न 1

कृषकः प्रतिदिनं कृषिक्षेत्रं ..... (गच्छ्)। जलसेचनं ..... (कृ)। कीटानां निवारणार्थं जैवौषधं ..... (स्थापय्)। सः कृषिकार्यं सम्यक् ..... (ज्ञा)। अतः अन्ये कृषकाः संशयेन ..... (पृच्छ्)। सः स्वाभिमानेन ..... (जीव्)। अतः 'अहं कृषकः भूमिपुत्रः' इति साभिमानं ..... (वद्)। सः क्षेत्रे गोमयं ..... (योजय्), न तु कृतकान् पदार्थान्। अतः व्रीहेः गुणवत्ता अधिका ..... (भव्)। जनाः जालपुटमाध्यमेन तस्य तण्डुलं ..... (क्रीण)। एवं तस्य परिवारस्य सर्वे जनाः कृषिकार्येण ससुखं ..... (जीव्)। सः सर्वान् ..... (वद्) “कृषकः न दीनः न च दरिद्रः, परं सर्वेषां पोषकः” इति। (शीर्षकं लिखन्तु)

हल

वर्तमानकालक्रियापदेन सह 'स्म' योजयित्वा प्रत्येकं धातुः वर्तमानरूपे योजनीयः; एवं च भूतकालार्थः प्रतीयते।
शीर्षकः- सर्वेषां पोषकः कृषकः

उत्तर: कृषकः प्रतिदिनं कृषिक्षेत्रं गच्छति स्म । जलसेचनं करोति स्म । कीटानां निवारणार्थं जैवौषधं स्थापयति स्म । सः कृषिकार्यं सम्यक् जानाति स्म । अतः अन्ये कृषकाः संशयेन पृच्छन्ति स्म । सः स्वाभिमानेन जीवति स्म । अतः 'अहं कृषकः भूमिपुत्रः' इति साभिमानं वदति स्म । सः क्षेत्रे गोमयं योजयति स्म, न तु कृतकान् पदार्थान् । अतः व्रीहेः गुणवत्ता अधिका भवति स्म । जनाः जालपुटमाध्यमेन तस्य तण्डुलं क्रीणाति स्म । एवं तस्य परिवारस्य सर्वे जनाः कृषिकार्येण ससुखं जीवन्ति स्म । सः सर्वान् वदति स्म “कृषकः न दीनः न च दरिद्रः, परं सर्वेषां पोषकः” इति ।